

**PAXTA SIFATINI ANIQLASH, ULARNIG USULLARI VA AHAMIYATINI
NAZARIY BAHOLASH**

YST fakuteti Tabiiy toalar kafedraasi asistenti O`g`iloy .Baxtiyarova

YSTJ El 90-21 guruh talabasi Zulfiyaxon Xolmatjonova;

YSTJ El 90-21 guruh talabsi

Habibaxon Azizova

O. Baxtiyarova ассистент кафедры природных ресурсов, факультета ЕСТ;

студентка группы ЕСТЖ Эл 90-21

З. Холматжонова; студентка группы ЕСТЖ Эл 90-21

Х. Азизова

O. Bakhtiyarova assistant of the Department of Natural Resources of the fakulty;

YSTJ El 90-21 group student

Z. Kholmatjoova; YSTJ El 90-21 group

H. Azizova

O`. Baxtiyarova Farg`ona politexnika instituti 1

Z. Xolmatjonova Farg`ona politexnika institute 2

H. Azizova Farg`ona politexnika institute 3

Anotatsiya

Ushbu maqolada paxtalichik sanoati va uning salmog`i, paxtachilik tarmog`ini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish , paxta sifatga ta`sir etuvchi omillar, uning sifatini yanada yaxshilash , sifatini baxolash va ularning usullari, hisoblash , fizik-mexanik xususiyatlari, paxtani baholash va sifatini aniqlash uchun namunalar tanlash usullari haqida yoritilgan,

Kalit so`zlar: paxta, sifat, xususiyat, sifatni baholash, fizik- mexanik xususiyatlar, namlik, kompleks baholash, aralash baholash, haqiqiy kompleks baholash, differensial baholash, hisoblash, sotsiologik uslub, organoleptic uslub, ekspert uslubi, instrumental uslub.

Аннотация

В данной статье хлопковая отрасль и ее значение, коренное совершенствование системы управления хлопковой отраслью, факторы, влияющие на качество хлопка, дальнейшее улучшение его качества, оценка качества и их методы, расчет, физико-механические свойства, оценка хлопка. и методы определения качества отбора проб для

Ключевые слова: хлопок, качество, признак, оценка качества, физико-механические свойства, влажность, комплексная оценка, смешанная оценка,

истинно комплексная оценка, дифференциальная оценка, расчет, социологический метод, органолептический метод, экспертный метод, инструментальный метод.

Abstract

In this article, the cotton industry and its importance, fundamental improvement of the management system of the cotton industry, factors affecting the quality of cotton, further improvement of its quality, quality assessment and their methods, calculation, physical and mechanical properties, cotton assessment and quality determination methods of selecting samples for

Key words: cotton, quality, property, quality assessment, physical-mechanical properties, moisture, complex assessment, mixed assessment, true complex assessment, differential assessment, calculation, sociological method, organoleptic method, expert method, instrumental method.

Kirish

Mamlakatimiz iqtisodiyotida paxtachilik va paxta tozalash sanoatining salmog`i katta. Soha qanchalik rivojlansa xalq xo`jaligining boshqa tarmoqlari ham rivojlanadi. Shu nuqtayi nazardan ham paxtachilikni yanada rivojlantirish respublikamizning ustuvor yo`nalishlaridan biri hisoblanadi. Paxtachilik sohasini rivojlantirish, paxta tozalash koixonalarini modernizatsiyalash va texnik qayta jihozlash, ishlab chiqarish va paxta xomashyosini qayta ishlash rentabelligini, shuningdek, ishlab chiqariladigan mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish bo`yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Mahsulot sifatini yaxshilash va uning raqobatbardoshligini oshirish va ta'minlash masalasi respublikamiz iqtisodiyotini yanada rivojlantirish uchun katta ahamiyatga egadir. Yuqori sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarish, taminlash va rejalashtirishda zamonaviy baholash uslublari va sifat ko'rsatkichlarining standartlarini yaxshi bilishlari lozim. Paxta mahsulotlarini sifatini yaxshilash uchun qator amaliy ishlar olib borilmoqda. Xalqaro ISO tashkilotiga 1992 yilda a'zo boigan O'zbekiston Respublikasida metrologiya va standartlashtirish bo'yicha asosiy talablarni bajarish borasida «Sifat» tizimi joriy etildi. Mahsulot sifatini yaxshilash va uni oshirish muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun muhandis texnik xodimlardan yangi turdagi texnologik mashinalar yaratish va foydalanish, mahsulot sifatini baholashda matematik usulda asoslashni bilishlarini talab etadi. Bulardan kutilayotgan asosiy maqsad nazariy va amaliy biiimlarni jamlab, paxta mahsulotlari sifatini baholash va standartlashtirish ishlarini amalga oshirishdir. Mahsulot sifatini baholash va baholashning nazariy va amaliy jihatdan bog'lanish masalalari keyingi paytlarda mustaqil ilmiy yo'nalishda shakllanib bormoqda. Paxta mahsulotlarini sifat 5 ko'rsatkichlarini standartlashtirishda «sifat» tushunchasi va uni baholash uslublarini ko'rib chiqish lozim bo'ladi.

Mahsulot sifati- mahsulotning barcha xossalari bo'lib, undan foydalanish davridagi iste'molchilar talabini qondirishidir.

Paxta mahsulotlarining sifat ko'rsatkichlari bo'yicha talab shartlari standartlar, texnik shartlar yoki me'yoriy-texnik hujjatlarda keltirilgan bo'ladi. Barcha mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlari ifodalanishi bo'yicha o'lchamli va o'lchamsizga (nisbiy yoki balli) bo'linadi.

Sifatni baholash darajasi - bu jarayonlarning jami bo'lib, o'ziga sifat ko'rsatkichlarining nomenklaturasini qo'shadi va mahsulot sifatini boshqarishda ularning sonli qiymatini, shu bilan birgalikda bazali va nisbiy ko'rsatkichlarini aniqlaydi.

Mahsulot sifatini nazorat qilish - bu tekshirishga bog'liq bo'lgan mahsulot sifat ko'rsatkichlari talablarida belgilanadi.

Sinov uslubi - sinov ishlarini o'tkazish uchun belgilangan prinsiplarning qo'llanilishidagi jami qoidalari.

Sifat ko'rsatkichini aniqlashda odatda oddiy standart sinash usuli ishlatiladi. O'lchashning xatoligi 5 foizdan oshmaydigan maxsus asbob-uskunalar yordamida bajariladi. Sinov ishlarini olib borishdan oldin namuna belgilangan sharoitda saqlanishi lozim.

Paxta mahsulotlari sifatini baholashning bir qancha uslublari mavjud bo'lib, ularga instrumental, organoleptik, ekspert, sotsiologik, hisoblangan, differensial, kompleks va aralash kabilar kiradi.

Instrumental uslub - Paxta mahsulotlari xossalarini o'lchash yoli bilan (instrumental uslub) yoki nuqsonlarning sonini hisoblash va sanash yo'li bilan olinadi.

Organoleptik uslub - insoniyot tanasining hislari va sezgirligiga qarab, hamda sinalayotgan mahsulotlarini etalonga solishtirish yoʻli bilan sifat koʻrsatkichlari aniqlanadi. Bu uslub yordamida toʻqimachilik materiallarining sifatiga toʻgʻri baho berish kerakligi, hamda mutaxassislarning malakasiga va bilim saviyasiga koʻproq bogʻliq boʻladi. Chunki, mutaxassislarning xulosasiga qarab mahsulotning sifat koʻrsatkichi belgilanadi.

Ekspert uslubi - Paxta mahsulotlari va buyumlarining sifat koʻrsatkichlarining soni 7 tadan 12 tagacha tashkil topgan mutaxassis-ekspertlarning baholariga asosan aniqlandi va ular kichik- kichik guruhchalarni tashkil etadi hamda baholashda eksperimental va organoleptik uslublardan ham foydalaniladi. Ekspertlar talab subyektining bahosini kamaytirish ishlarini quyidagi tartibda amalga oshiradi. Boshlanishida ekspertlar bir-biriga bogʻriqsiz ravishda mahsulot sifatini qayd etadi, keyin esa birgalikda muhokama qiladi va har bir ekspert oʻzining xulosasini bildiradi, hamda olingan umumiy ekspert-mutaxassislarning xulosalaridan keyin mahsulotning sifatiga yangi baho beradi. Olingan aniq natija koʻrsatkichlari mutaxassis-ekspertlarning kamida uchtasining ovoz berish natijasiga qarab baholanadi. Undan tashqari, ovoz berish natijalari uchtadan koʻproq boʻlishligi ham mumkin. Agar mahsulot sifatli deb topsa, unda shu mahsulotga sifat belgisi beriladi.

Sotsiologik uslub – isteʼmolchilarning taklif va mulohazalaridan kelib chiqqan holda mahsulotning sifat koʻrsatkichi baholanadi. Bu yerda asosiy eʼtiborni toʻgʻri va aniq maʼlumotlarni yigʻishga qaratiladi hamda sifat koʻrsatkichlarini baholash boʻyicha yetarli darajadagi xulosaga ega boʻlishi shart. Aks holda mahsulot sifatiga salbiy tuchunchani keltirib chiqarish mumkin.

Hisoblash uslubi - Paxta mahsulotlari sifat koʻrsatkichlari va tuzilishi koʻpgina omillarga, masalan, texnologik jarayonlarning taʼsiri va shu bilan birgalikda boshlangʻich material xossalari bogʻliqligi hisoblab chiqiladi. Bu uslub paxta mahsulotlari sifatini va texnologik jarayonlarni loyihalashda keng qoʻllaniladi. Paxta mahsulotlari sifat koʻrsatkichlarini baholashda ishlatilgan barcha uslublardan turli yakuniy xulosalar kelib chiqadi, shu sababli mahsulotning sifat koʻrsatkichlarini baholashda differensial, kompleks va aralash uslublar ishlatiladi.

Sifatni differensial baholash uslubi - mahsulotning alohida xossalari, hamda buyumlarning nuqsonli boʻlgan qismlarining olchamsiz koʻrsatkichlari boʻyicha sifatni baholash ishlari amalga oshiriladi, shu bilan birgalikda kompleks va aralash sifatni baholash uslublari ham mustaqil ravishda ishlatiladi. Mahsulotning sifat koʻrsatkichlari boʻyicha navi, sinfi, guruhi va boshqa sifat koʻrsatkich natijalarining oraligʻi aniqlanadi hamda umumiy yigʻindili indeksi, koeffitsiyentlar yoki koʻrsatkichlari hisoblanadi.

Sifatni kompleks baholash uslubi - sifatning alohida koʻrsatkichlari boʻyicha materialni birgalikda baholash ishlari baʼzida materialning bitta koʻrsatkichida bir qancha kompleks asosiy xossalarni umumiy baholash kerakligini keltirib chiqaradi. Mahsulot

sifat ko'rsatkichlari kompleks baholashning mohiyatiga bog'liqligi haqiqiy va taqribiy kompleks baholashga bo'linadi. Haqiqiy kompleks baholash har doimiy taqribiy baholashga nisbatan yaxshiroqdir. Masalan, paxta tolasi tarkibidagi nuqson va chiqindilar miqdori haqiqiy kompleksli xususiyati deyiladi.

Paxta va uni qayta ishlashdan olinadigan mahsulotlar sifatini baholash va nazorat qilib borish uchun paxta tayyorlash maskani laboratoriyasi va paxta tozalash korxonasi texnologik laboratoriyasi uskunalar va idishlar bilan jihozlanishi kerak. Bundan tashqari laboratoriya GOST 10681 «To'qimachilik materiallari. Namunalarni konditsion holatga keltirish va sinash uchun iqlim sharoitlar va sifatlarini aniqlash usullari» bo'yicha belgilangan iqlim sharoitlar yaratish uchun kerakli qurilmalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

Paxtani baholash va sifatini aniqlash uchun namunalar tanlash

Paxtani baholash va sifatini aniqlashdan asosiy maqsad uning namligini, ifloslik darajasini, sanoat navini va sinfini aniqlashdir. Ushbu sifat ko'rsatkichlarini aniqlash uchun paxtadan namuna olinadi. Namunani olish tartibi va tanlab olish usullari O'zDSt643: standartida aniq ko'rsatilib berilgan. Ushbu standart qo'llanilish sohasi bo'yicha bajarilishi majburiydir. Paxtani baholash va sifatini aniqlash uchun olinadigan namunalar quyidagicha nomlanib ta'riflash mumkin:

Namuna deb sinash uchun olingan paxtaga aytiladi. *Nuqtadan olingan namuna* - paxtaning ma'lum joylarida bir paytda olingan paxta miqdori tushuniladi. *Umumlashtirilgan namuna* - nuqtadan olingan namunalar yig'indisi. *O'rtacha kunlik namuna* - har bir topshirilgan to'da uchun alohida to'plangan, birlashtirilgan namuna yig'indisi. Paxtaning sifat ko'rsatkichlari bo'yicha bitta hujjat bilan rasmiylashtirilgan, bir xil seleksiya va sanoat navli, tip va sinfdagi paxta miqdori *to'da* deb hisoblanadi. Jamlanayotgan paxtani joylanayotgan paxtaning asosiy belgilari bo'yicha bir xil paxta deb tushuniladi. Paxta topshiruvchi - paxtani qabul qilish maskanlariga topshiruvchi (jamoat xo'jaligi, brigada, fermer) hisoblanadi. Ta'riflar O'zDSt 581 va O'zDSt 615-asosida tuzilgan.

Xulosa

1. Paxani sifat ko`rsatkichlarini aniqlash usullari ko`rib chiqildi va o`rgnib chiqildi.
2. Sifat ko`rsatkichlarini aniqlashdan maqsadlar ko`rib chiqildi va ular uchun namuna olish tartiblari o`rgnildi.
3. Paxta sifatini belgilab beruvchi omillar o`rganildi.
4. Paxta sifatinig nimalarga bog`liq ekanligi va ularga nimalar ta`sir etishi o`rganildi
5. Paxta haqida umumiy ma`lumotlar ham shu jumldan ko`rib chiqildi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salimov Maxslotla sifatini aniqlash va sertifikatlash.// Toshkent 2021
2. Raxmatullin X. Gazovaya i volnovaya dinamika .// MGU., Moskva, 1983.
3. <http://akis.agro.uz/uploads/2021/03/masulotlarsifatinianiklasvasertifikatlas.pdf>
4. <https://ilmiy.bmti.uz/blib/files/4/Mahsulot%20sifati%20va%20sifatni%20boshqarish.pdf>
5. Magrupova M.T. Umarova N.S. “Mahsulot sifati va sifatni boshqarish”. Uslubiy qoMlanma -Toshkent: 2017